

POLEMIK

OM SOVJETRYSSLAND

I. SOVJETS ERÖVRING AV LETTLAND

Från Sovjets beskickning i Stockholm har Svensk Tidskrift i början av november med begäran om publicering mottagit nedanstående inlägg av professor A. Kirchenstein, fortfarande presenterad som president i Sovjet-Lettlands centrala exekutivråd. Inlägget riktar sig mot professor Francis Balodis' uppsats »Lettland under främlingsoket 1940—1943», publicerad i häfte 6 i år. Enligt beskickningens brev har K:s inlägg telegraferats över till Stockholm från Moskva. Dess avfattning — på engelska — med många förkortningar erbjuder vissa översättningssvårigheter, men i nedanstående översättning, i vilken inte några uteslutningar gjorts, tro vi oss ändå ha gjort full rättvisa åt originalmanuskriptet. Professor Balodis' efterföljande svar utgör en översättning från lettiskan; det bör dock anmärkas, att den frejdade arkeologen och konsthistorikern professor Balodis, sedan länge en stor svenskvän och före sin flykt till Stockholm ordförande i Lettisk-svenska föreningen i Riga, utmärkt väl behärskar det svenska språket och granskat översättningen.

Professor Kirchensteins inlägg är av följande innehåll:

Den svenska tidskriften »Svensk Tidskrift» (nr 6, 1943) innehåller en artikel av professor F. Balodis, under rubriken »Lettland under främlingsoket». I denna artikel riktar professor Balodis en allvarlig kritik mot Sovjetunionen och vänder sig mot Lettlands beslut att ansluta sig till Sovjetunionen. För att demonstrera felaktigheten i Balodis' skildring av de förhållanden, under vilka Lettland ingick i Sovjetrepublikerna måste en redogörelse lämnas för den politiska situationen sådan den var i Lettland under de senare åren av Ulmanis' fascistiska styre.

När K. Ulmanis år 1934 utförde sin statskupp med hjälp av aizensargi (skyddskåren) och militär, gingo alla demokratiska rättigheter förlorade. Många, som öppet sympatiserade med nationalsocialismen, liksom andra reaktionärer utnämndes till höga ställningar. Hitleriter skyndade att draga fördel av Ulmanis-regimens sympatier för nationalsocialismen. De trängde in och förskansade sig i alla regeringsorgan. Det fanns många medlemmar av femte kolonnen, särskilt i utrikesministeriet. De smögo sig in i den militära organisationen. En av dem var general Danker, som år 1940 »repatrierade» till Tyskland och sedermera återvände till det tysk-ockuperade Lettland för att rekrytera »frivilliga» och för att hjälpa till med tvångsrekryteringen av letter till de trupper som skulle kämpa mot Röda

armén och förslava och tillintetgöra det lettiska folket. Dessa fascistiska element ökade i antal och Ulmanis-regimens samhörighet med nationalsocialismen blev allt starkare. På gatorna i Riga och andra städer uppträdde redan unga män i särskilda uniformer och buro hakkorsmärken. Helt öppet ordnade de möten och genomgingo militär utbildning.

Den femte kolonnen blev särskilt aktiv efter Ulmanisregimens fall. Den tyska ambassaden, som stannade kvar i Lettland, smugglade energiskt in sabotörer, provokatörer och spioner i landet.

Folkets breda massa insåg klart att Ulmanisregimen fraterniserade med tyska fascister och att förberedelser gjordes av den femte kolonnen i förväntan om Lettlands invadering av Hitlers horder. Arbetares, bönders, intellektuellas och andra framstegsvänliga lettiska elements önsknings- och förhoppningar om den fascistiska regimens tillintetgörande äro därför fullkomligt förståeliga.

Och folket önskade den »autoritära» regimens fall. Folkregeringen tillträdde makten. Ulmanis förblev alltså president för republiken och undertecknade de lagar som godkänts av den nationella seimen. Som vi veta röstade kort tid därefter denna folkvalda seim enhälligt för anslutning till Sovjetunionen såsom den lettiska Sovjetrepubliken. Detta beslut ratifierades av SSSR:s högsta råd vid dess sjätte session år 1940. Hela det lettiska folket, med undantag för profascistiska element, hälsade detta beslut med jubel i fullt förtroende för, att det nu skulle bli möjligt att skaka av sig det tyska förtryck som hade utövats under århundraden.

Efter vad vi nu anfört är det klarlagt, att F. Balodis' artikel icke är värd tilltro.

F. Balodis reste till Sverige med min tillåtelse (jag var då statsminister), för att närvara vid en vetenskaplig kongress men återvände icke till Lettland, ehuru han gav mig sitt personliga löfte att han skulle göra detta. Följaktligen kunna de slutsatser han drar i ifrågavarande artikel icke hava nåtts på grundval av personliga iakttagelser. Han har utan tvivel utnyttjat rapporter från nazityska korrespondenter och tidningar. Att detta är fallet visas av hans åberopande av en radioutsändning från Berlin den 23 juni 1941, d. v. s. dagen efter det perfida angrepp de tyska fascisterna gjorde på Sovjetunionen, vari det påstods, att 60,000 letter hade revolterat mot ryssarna. Jag var i Riga vid detta tillfälle och det verkliga händelseförloppet var följande. Redan på morgonen den 23 juni började tyskarna bomba staden och på kvällen den 25 förstördes flera bostadshus i Rigas utkanter. Från den 23 till den 27 var allt lugnt i staden och endast på kvällen den 27 sköto här och där från fönstren medlemmar av femte kolonnen, dessas efterföljare och nazister som kvarstannat i staden, på evakuerande civila och trupper. Därefter var det åter lugnt i staden under flera dagar. Berättelsen om letternas revolt mot ryssarna är därför en myt.

Vad beträffar den arkebusering av letter, till vilken Balodis hänvisar i sin artikel, ägde sådan rum. Men även här äro genomgripande rättelser av nöden, ty ifrågavarande letter voro dels sabotörer, vilka

nedsläppts från tyska flygplan, dels andra medlemmar av femte kolonnen. Balodis själv medger, att Lettland fick genomlida »nya prövningar» efter den tyska ockupationen. Att dessa lidanden, orsakade av tyskarna, äro oräkneliga, att hundratusentals fredliga arbetare, bönder och framstegsvänliga intellektuella och särskilt judar äro underkastade dessa lidanden, och att tiotusentals lettiska medborgare ha avrättats, allt detta har meddelats av tidningar i Sverige och andra neutrala länder.

Även det som Balodis anför om karaktären av valen till det lettiska och andra baltiska staters parlament avviker från sanningen. Det verkliga förhållandet är, att 94,7% av de röstberättigade begagnade sin rösträtt och det förhållandet att bland de valda parlamentsmedlemmarna representanter funnos för flera borgerliga organisationer, opolitiska universitetsprofessorer, officerare i aktiv tjänst i den nationella armén etc., bestyrker, att valen voro fria. De som icke önskade utöva sin rösträtt kunde stanna hemma eller rösta mot listan »Sammanslutningen för Lettlands arbetande folk», vilken hade uppgjorts vid allmänna möten med arbetare, bönder, framstegsvänliga intellektuella och partiorganisationer. Röstningen var hemlig och mot denna lista röstade medlemmar av femte kolonnen, några »aizsarger» och andra fiender till folkets regering.

På Balodis' förebråelse, att »Kirchenstein var fullkomligt under ryskt inflytande» skulle jag kunna svara, att Balodis, som jag känner sedan studenttiden, mycket väl vet, att jag 1905 tillhörde de revolutionära och endast undkom baronernas och tsarens straffexpeditioner genom att fly till Schweiz, där jag levde i många år. När jag återvände till Lettland blev jag medlem av Sällskapet för närmare förbindelser mellan Sovjetunionens och Lettlands folk. Med andra ord: jag stod länge »under inflytande» av önskan om närmare förbindelser mellan de lettiska och sovjetryska folken. Balodis vet även, att jag är en av dem som alltid varit fientlig mot de tyska baroner som undertryckte Lettland och önskade kväva dess strävanden för frihet och kulturellt framåtskridande. Balodis var också en av dessa, när han var student. Under vems inflytande står professor Balodis nu? Han har levat i Sovjetunionen och var professor vid, ja t. o. m. rektor för Saratovuniversitetet. Vilka sympatier, frågar man, ledde Balodis, när han mottog inbjudningar till Sovjetambassaden i Riga och var närvarande vid alla banketter som gävos där. Professor Balodis har nu kastat masken.

I ifrågavarande artikel gör sig Balodis till förespråkare för en allians mellan Lettland och andra baltiska republiker, å ena, samt Polen och Sverige, å andra sidan. Ett sådant förslag avslöjar hans sympati för tysk fascism och hans fiendskap mot Sovjetunionen. Dessa idéer höra närmast samman med aspirationerna hos polska reaktionärer som skulle önska att under sitt inflytande ha icke endast de baltiska staterna och Ukraina utan även andra länder »från hav till hav».

Detta »mäktiga block», detta »Större Polen» skulle å ena sidan ha gemensamma gränser med det fascistiska Tyskland, å andra sidan

med Sovjetunionen (med undantag för Ukraina och andra delar), mot vilken stat reaktionära polska magnater ha konstruerat tanken om att upprätta en »naturlig mur» eller »en 'sanitary cordon' mot bolsjevismen».

Denna politik, som nu föres till togs av Balodis, framlägges mera öppet i en bok publicerad i London och författad av George Harrison och Peter Jordan, kallad »Central Union». En av dessa »engelsmän» (Jordan) visar sig vara en polsk godsägare vid namn Lukoslawski.

I New York ägnar sig Vilmanis, den lettiska exambassadören i USA, åt liknande politiska feberfantasier (ravings). Balodis' politiska plan för »Europas rekonstruktion» är intet annat än en dålig kopia av de politiska aspirationer som hysas av polska godsägare, vilka — helt naturligt — äro mycket vänligt inställda mot hitleristiska förespråkare för en europeisk nyordning.

Lika litet sanningsenliga äro Balodis' uppgifter om Sovjet-Lettlands russifiering. Språkundervisningen i alla Sovjet-Lettlands skolor var lettisk. Antalet skolor minskades icke utan ökades tvärtom. Vid universitetet höllos föreläsningarna av de gamla professorerna på det lettiska språket. Nu ha de flesta professurerna vid universitetet avskaffats av ockupationsmakten, däri inräknad Balodis' egen professur. Vid den filologiska fakulteten (till vilken Balodis' professur hörde) studeras nu huvudsakligen tyska. Det lettiska språket måste alltmera vika för ockupanternas.

Balodis' uppgifter motsägas fullkomligt av förberedelser i Riga för »Festen för de lettiska sköna konsterna», som skulle hållas i Moskva under november 1941. Det kan icke vara något tvivel om, att denna Fest skulle ha blivit en lysande tillställning utvisande den höga standard som nåtts av lettisk opera, teater och andra konstarter. I denna dag äro lettiska musik- och teaterensembler mycket populära i Moskva och andra städer i Sovjetunionen, där de framträda — ett förhållande som Balodis själv kan övertyga sig om genom att lyssna på radio.

Det bör dessutom bekantgöras för f. d. professorn vid det lettiska statsuniversitetet, att lettiska enheter i Röda Armén (friskyttar [riflemen], pansarvagnspersonal och flygplansförare) bära de gamla fosterländska namnen på kämpar som stredo mot de tyska imperialisterna under första världskriget och under inbördeskriget. (Lettiska enheter bestående av friskyttar ha för sina hjältedåd i kampen mot det lettiska folkets gamla fiende tilldelats beteckningen gardes-enheter.) Dessa efterträdare till de gamla lettiska friskyttarna skola snart tåga in i sitt fosterland sjungande »Riga dimd» («Riga jublar») och befria sitt land för alltid från de tyska baronernas efterträdare — de fascistiska förslavarna av frihetsälskande folk.

Professor Balodis svarar härpå:

Ovanstående »öppna telegrambrev» från Professor A. Kirchenstein borde jag egentligen ha lämnat obesvarat, ty en Kuusinen—Quisling svarar man inte — man fördömer och föraktar honom. Emellertid kan man ur K:s aktstycke läsa

ut propaganda för Sovjetunionen och mot den fria lettiska staten, och därför anser jag mig skyldig trots allt att nedskrivna dessa rader.

Den 17 september hade redan Dagens Nyheter ett »öppet brev» från tre till Ryssland »utvandrade» baltiska professorer, riktat mot mig och herrar Perlitz och Scheynius. I detta brev försökte man — precis som Kirchenstein nu — försvara Sovjets imperialism med falska informationer. Dagens Nyheter vägrade då att publicera vårt svar; även därför kan det vara på sin plats med ett genmäle till Kirchenstein, helst som det annars kunde se ut som om jag accepterade de falska påståendena.

Jag måste tillstå, att jag skulle ha kunnat tvivla på Kirchensteins författarskap, ifall telegrambrevet icke genom Sovjetlegationens förmedling blivit officiellt dokumenterat. I telegrambrevet heter det nämligen, att jag skulle ha varit bekant med K. sedan vår studietid år 1905; i själva verket har jag icke sett och lärt känna K. förrän i Riga efter år 1924. Vidare kallar K., en gång i tiden medlem av redaktionen för »Jaunakas-Zinas», den nuvarande lettiske ministern i USA och förutvarande lettiske presschefen doktor Alfreds Bilmanis falskeligen för »Vilmanis, förutvarande lettisk ambassadör i USA». Alltnog, en gammal man som K., född 1872, har måhända redan förlorat minnet. Även alla andra felaktigheter i telegrambrevet kunna på liknande sätt tillskrivas begynnande ålderssvaghet.

Professor Kirchenstein karakteriserar fullständigt oriktigt Ulmanis' regim, när han talar om dess tyska nationalsocialistiska partier. Ulmanis' politik var riktad inte blott mot den kommunistiska faran utan även och kanske främst mot det nazistiska undermineringsarbetet i landet. Bland de politiska fångar, som Kirchensteins regim befriade ur fångelserna i juni 1940, tillhörde huvudparten just »Perkonkrusts», den mycket fåtaliga lettiska nazistorganisationen. Likaså hade Ulmanis avsatt alla ämbetsmän och officerare, som voro medlemmar av »Perkonkrusts»; t. o. m. den bekante filologen professor J. Plakis, en framstående litaunist och f. n. deporterad till Ryssland, entledigades från sin professur efter utgången av förordnandet på grund av sin kvasi-nazistiska inställning. Att Ulmanisregimen varken var ryssvänlig eller ännu mindre tyskvänlig framgår bl. a. av upplösningen av flera tyska organisationer, liksom av förbudet att bära nazistiska ungdomsuniformer och beslaget av tyska arkiv och Rigas Dom-museum. Övertagandet av Dom-museet, vilket innehöll en del viktiga arkivalier och däribland det tyska lantvärnets arkiv, skedde därvidlag på Ulmanis' personliga befallning.

När K. emellertid talar om femte kolonnen i Lettland, så måste han själv få denna beteckning tillsammans med sina hjälpredor V. Lacis, J. Lacis, P. Blau, R. Dambits, J. Paberzs m. fl. medlemmar av »Kirchensteins kabinett». Kirchensteins regim organiserade då bl. a. förfalskade och olagliga val till det »parlament», som efter rysk diktat skulle sovjetisera Lettland och införliva det i Sovjetunionen. Det förefaller som om Kirchenstein skulle ha glömt den artikel, som

A. Buschewics — juridisk rådgivare åt Sovjetbeskickningen i Riga och ordförande i Kirchensteinparlamentets centrala valkommission — skrev i »Jaunakas-Zinas» där denne hade att förklara hur 105% i några valdistrikt hade kunnat rösta för detta »parlament»; faktum var att i dessa fall fler valsedlar avgivits än som det fanns väljare.

Kirchenstein tycks också ha glömt, att han vid tillkomsten av sin regering högtidligen lovade att följa Lettlands demokratiska författning. Likafullt underlät han att i enlighet med denna författning genom ett referendum fråga folket, om det ville sovjetiseras och godkänna anslutningen till Sovjetunionen. Likaledes tycks K. ha glömt att blott en, av Moskva godkänd kandidatlista tilläts vid valet, medan de andra inlämnade listorna avvisades; vidare att tidningarna blott tillätos innehålla propaganda för denna enda officiella lista och att det ryska GPU häktade studenter, som hade försökt att bedriva en fri agitation. Företrädare för alla de politiska partier, som sutto från vägg till vägg i det förutvarande parlamentet, hade nämligen bildat ett demokratiskt valblock med devisen »För det fria och oavhängiga Lettland»; inom två dagar var allt ordnat och redan den 7 juli hade man försökt att distribuera de första valaffischerna. Den 9 juli uppenbarade sig emellertid GPU:s agenter på valbyrån; de häktade de anställda och samma dag kl. 4 e. m. kom den officiella befallningen från Kirchensteinregimen att stänga byrån. Kirchenstein måste i Moskva mot bättre vetande totalt ha förgätit, vad fria val är för någonting och vad den ryska militäroccupationen och det ryska GPU betydde för Lettland 1940.

Kirchenstein bestrider att det skulle ha förekommit ett lettiskt uppror respektive att det skulle ha uppträtt lettiska patriotiska partisaner 1941. Ostridiga bevis härför finnas dock, t. ex. genom radiosändningar från Riga den 26—27 juni och den ryske generalen Safronows proklamation den 28 juni 1941. Det är dock möjligt att K., stående under de ryska truppernas skydd eller på grund av sin panikartade flykt till Sovjetunionen, inte vågade lyssna till något om de upproriska och i vart fall personligen konfronteras med dem. K. tycks också ha glömt att 1,488 letter mördades och 34,340 deporterades till Ryssland, emedan de voro patrioter. Omedelbart efter ryssarnas ockupation häktades 6,182 letter; något liknande kan aldrig ske i ett fritt land. Det utgjutna blodet, ryska röverier och ryska mordbränder, särskilt den 28 juni 1941 i Riga, ropa ännu till himmelen och kräva vedergällning. Det avsiktliga nedbrännandet av S:t Peterskyrkan och stadsbiblioteket med alla dess utomordentligt rika bokskatter är ett dåd utan motstycke.

Intressant är K:s uppgift att han i Moskva skulle sitta inne med underrättelse ur svenska tidningar om Lettland av i dag och att han åberopar sig på dessa. Jag vill i detta sammanhang göra mina läsare uppmärksamma på några telegram i härvarande tidningar, vilka telegram anges härflyta ur »privat» källa. I mars 1942 kunde man sålunda i »Trots Allt» läsa en uppsats om Lettland; data ur denna artikel upprepades i »enskilt till — — —» två andra stockholmstidningar som färskaste nyheter först den 29 mars 1943 och återkommo ännu en

gång ehuru förkortade den 18 oktober. Är »Kirchenstein» i det avlägsna Moskva måhända behjälplig med att fabricera dessa telegram?

Kirchenstein förebrår mig att nu vara ovänligt inställd mot Sovjetunionen, trots att jag tidigare varit professor i Saratow och i Riga accepterat inbjudningar till Sovjetbeskickningen. Jag fick dock inte lämna Sovjetryssland och återvända till mitt land förrän 1924. Redan därför vet jag, vad »frihet» betyder i Sovjetunionen. Jag kan icke glömma exempelvis hur Sovjets censur strök bort ett helt ark 1923 ur min egyptiska konsthistoria enär min framställning där inte motsvarade den kommunistiska ideologien; de vita lakunerna kunna ännu skådas i min bok. Jag kommer också väl ihåg husundersökningar i Saratow och tjekaförhör... Likväl mottog jag återkommen till Riga inbjudningar till Sovjetlegationen, likaväl som jag flera gånger i mitt hem tog emot Sovjets minister Zotow med maka. Jag gjorde det därför att det motsvarade önskan på lettiskt håll att åstadkomma goda förbindelser med alla grannländer och — trots allt — även med Sovjetunionen. Jag behöver i detta sammanhang knappast gå in på frågan om mina förbindelser med Tyskland; de äro från tyskt håll tillräckligt skarpt kritiserade i tidskriften »Jomsburg» V, häfte 3/4 1941 (Jfr Fornvännen 1943: 1, sid. 43—53).

Till sist: Att de baltiska staterna till följd av sin geografiska och ekonomiska struktur måste hålla ihop synes mig självklart; de höra till samma kulturgemenskap och samma kulturkrets, och säkerligen kommer samma öde att beskåras dem. Denna åsikt har jag alltid haft och har ännu. De baltiska staterna höra också kulturellt till den skandinaviska världen. Icke blott Sovjetunionen utan också Polen är vårt gränsland, med vilket vi vilja och måste upprätthålla goda förbindelser. Blott en imperialistiskt sinnad stat — sådan som även Kirchenstein tycks mena med Sovjetunionen — kan motsätta sig ett förbund av Östersjöländerna. Att Sovjetunionen är imperialistisk har den redan visat, både genom sin framfart mot de baltiska staterna och genom sina angrepp på Polen och Finland. Genom sina deportationer och genom de nu redan offentliggjorda mera vittgående deportationsplanerna har Sovjetunionen velat tillfoga sina grannfolk allvarliga skador. Världen kan därför icke undra om de hotade folken skulle känna sig tvingade till att sluta ett defensivförbund.

Likasa tycks K. vilja angripa dagens ledande polska politiker, i det han tillskriver dem »reaktionära» strävanden. Det bör emellertid inte glömmas, att Polen före kriget avböjde att ingå något förbund mot Sovjet och att Polen var den första stat som bjöd motstånd mot Hitlers aggression. Däremot deltog Sovjetunionen som Hitlers förbundne i kriget mot Polen, just för att med stöd av pakten med Ribbentrop ockupera Baltikum.

Kirchenstein tycks också ha glömt de båda kort efter den ryska ockupationen utnämnda och från Ryssland komna nya rektorerna för Rigauniversitetet, avlägsnandet av flera gamla professorer och stängningen av de båda teologiska fakulteterna. De båda nya rektorerna med deras ryskkommunistiska uppdrag och J. Lacis' tal vid övertagandet av bildningsministeriet utgöra den bästa vederläggningen av

K:s påstående att några försök till russifiering inte skulle ha förekommit. Detsamma gäller om de nya ryska tidskrifterna och läroböckerna.

Det låter som ett grovt hån, när vi nu läsa i tidningarna K:s tal den 5 juli 1940 i sammanhang med publiceringen av hans nya vallag, »jag hyllar vår stats oavhängighet och frihet»; »denna frihet och självständighet äga vi och den skall bestå; vi tro på försäkran från Sovjetunionens högsta ledare».

II. BEFOLKNINGSUTVECKLINGEN I SOVJETRYSSLAND

I oktobernumret av Svensk Tidskrift stod införd en artikel av prof. Carl-Erik Quensel behandlande »Befolkningsutvecklingen i Sovjetunionen». Ämnet är utan tvivel av utomordentligt stort intresse. I de västeuropeiska länderna har det ju blivit något av ett axiom, att en övergång från det gamla bonde- och hantverkssamhället till modernt industrisamhälle får en deprimerande effekt på fruktsamhets-siffran. Det andra världskriget har utvisat, att Sovjetunionen mycket hastigt utvecklats till en industriell stormakt. Vissa förhoppningar ha utan tvivel knutits till att Sovjet med sitt från vårt så skilda samhällssystem skulle vara landet att finna lösningen på industristaternas svårbemästrade befolkningsfråga. Från tanken att Unionen i detta stycke skulle ha något att lära ut tar emellertid prof. Quensel ganska bestämt avstånd. Både i inledningen och konklusionen av den med uppgifter och beräkningar späckade artikeln står angivet, att utvecklingen i Ryssland »alltmera närmat sig den i de västeuropeiska länderna». »Den bild ovanstående siffror giva över befolkningsutvecklingen i Sovjetunionen visar, att utvecklingen har förlöpt och förlöper i analogi med den tidigare utvecklingen i andra stater och omvälvningen synes gå betydligt snabbare.»

»Ovanstående siffror» emanera framför allt från nedanstående tabell med jämförelse mellan åldersfördelningen 1926 och 1939.

Ålders-grupp	Total folkmängd		Folkmängd per årsklass	
	1926	1939	1926	1939
0— 8	31,9	31,4	3,99	3,93
8—12	11,2	16,4	2,80	4,10
12—15	11,5	13,3	3,83	4,44
15—20	17,0	15,1	3,40	3,02
20—30	25,9	30,6	2,59	3,00
30—40	17,5	25,3	1,75	2,53
40—50	12,9	15,2	1,29	1,52
50—60	9,2	10,9	0,92	1,09
60—	9,6	11,1		

En ytlig granskning av denna tabell ger ovedersägligen syn för prof. Quensels sägen, att fruktsamheten kontinuerligt avtagit sedan 1926 års folkräkning.

Det är att beklaga, att resultatet av 1939 års folkräkning ej i original hann fram till vårt land, innan tysk-ryska kriget kom emellan. Sporadiskt förekommer emellertid siffror hämtade från denna folkräkning i olika officiella ryska publikationer, och genom de inblickar man sålunda glimtvis får av den ryska befolkningsutvecklingen kan man verkligen skapa sig en ganska klar bild av den ryska befolkningsutvecklingen. Denna bild tecknar sig i väsentliga drag olikartat mot den av prof. Quensel skisserade.

Härvid är först att notera, att ett frågetecken måste utsättas i kanten till uppgiften i tabellen, att antalet för de *åtta* yngsta årsgrupperna belöpte sig till 31,4 milj. Denna uppgift stöddes visserligen av Nationernas Förbunds statistiska ordbok, men svär emot den högst officiella ryska källan »Strana Socialisma» (Socialismens land) för år 1941. Denna under medverkan av ryska vetenskapsakademiens geografiska sällskap utgivna kalender nämner även siffran 31,4, men här gäller den för barn under sju år, d. v. s. de *sju* yngsta årsgrupperna.

Som av det följande kommer att framgå, finns det välgrundade skäl anta, att den ryska källuppgiften är den mest trovärda. Folkmängden per årsklass skulle då i stället för genomsnittligt 3,93 belöpa sig till 4,49 miljoner, vilket innebure, att folkmängden per årsklass på sistone skulle vara relativt hög i stället för motsatsen.

Man måste också ifrågasätta riktigheten av den av prof. Quensel godtagna uppskattningen av Sovjets befolkning år 1920 till 132 miljoner. Trots flitigt bläddrande i olika ryska uppslagsböcker har det inte varit mig möjligt att återfinna denna siffra i rysk statistik. Även om den skulle förekomma torde man näppeligen kunna göra några tillförlitliga beräkningar med utgångspunkt från en så svävande uppgift. På ryskt håll har man reserverat sig för dessa siffrors exakthet, och de borde därför rimligtvis inte ligga till grund för en anmärkning om *alla* ryska siffrors otillförlitlighet. Undertecknad har i sitt skriftställer material ganska mycket använt ursprungligt officiellt garanterat ryskt siffermaterial och därvid funnit detta pålitligt och litet motsägelsefullt — de olika bitarna i puzzlet ha hittills alltid passat ihop. Vad beträffar den ej av ryssarna som riktig garanterade uppskattningen från år 1933 (ej 1932) till 165,7 milj. (ej 166 milj.) har ju prof. Quensel mycket riktigt påvisat, att denna måste vara felaktig; hur pass mycket större felmarginal måste man inte då räkna med för en uppgift från 1920 med de kaotiska förhållanden, som då rådde. Det finnes därför giltig anledning fråga sig, huruvida folkökningen 1920—26 verkligen var så stor som den uppgivna — 15 miljoner.

Så mycket torde emellertid vara oomtvisteligt som att folkökningen efter år 1926 gick långsammare än förut och långsammare än vad som beräknades. Ett uttryck härför är — som prof. Quensel påvisat — den i överkant tilltagna beräkningen från år 1933.

Man bör dock hålla i minnet, att folkökningen fortfarande var mycket stark. Tillväxten på 23,5 milj. mellan 1926 och 1939 motsvarar 15,9% ökning, under det att ökningen under samma tid i det övriga Europa blott uppgick till 8,7%.

Att man i Ryssland lyckats undvika en mera markant sänkning i nativiteten i och med industrialismens genombrott torde ha sin huvudsakliga förklaring i de åtgärder på det sociala planet, som här praktiserats. Man har härvid tydligen bl. a. syftat till att i görligaste mån eliminera de kostnader och besvär, som barnen bli till för föräldrarna. Socialbudgeten antog väldiga proportioner. År 1933 stannade den vid 9,2 miljarder rubel, år 1937 belöpte den sig till 30,8 miljarder och år 1942 beräknades den stiga till 53 miljarder. Den i socialbudgeten ingående hälsovårdsbudgeten belöpte sig år 1937 till 10,3 miljarder rubel och beräknades år 1942 stiga till 16,5 miljarder rubel. Det är inte otroligt, att kriget tvingat upp denna summa i höjden. Redan 10,3 miljarder är dock nästan 75 gånger så mycket som 1913 års hälsovårdsbudget, varvid rubelns högre värde 1913 dock bör ihåggkommas.

Dessa summor ha lämnat för befolkningsutvecklingen betydelsefulla resultat. I stor mängd byggdes sålunda barnbördshus (174,000 bäddar år 1937 mot 11,435 år 1913), vidare barnavårdscentraler, barnkrubbor, kindergartnar, sjukhus, kurorter m. m. Antalet läkare har snabbt stigit. Mot 19,785 år 1913 svarade år 1938 132,000. All läkarvård är kostnadsfri. Familjen behöver sålunda inte vidkännas några ekonomiska utlägg i samband med förlossningen. Den anställda modern får betald semester 35 dagar före den beräknade förlossningen och 28 dagar efter. När hon återupptager sitt arbete får hon varje tre och en halv timme en halv timmes betald ledighet för att amma sitt barn, som för en billig penning omhänderhas åt henne i barnkrubban under arbetstiden.

Befolkningsökningen blev dock mindre, vilket synes bekräfta prof. Quensels pessimistiska prognos för Sovjetunionen, att utvecklingen därstädes »alltmera närmat sig den i de västeuropeiska länderna». Vad prof. Quensel emellertid inte synes ha observerat är det för Sovjets befolkningsutveckling så betydelsefulla årtalet 1936. Tillgängliga siffror över befolkningsförändringarna belysa vilken vändpunkt, som inträffade detta år. År 1937 var fruktsamheten 18% högre i hela Sovjet än 1936. År 1936 föddes i Moskva 71,073 barn, under det att motsvarande siffra för 1937 var 135,838. Här kan också nämnas, att den naturliga ökningen av Moskvas folkmängd, som år 1913 uppgick till 9,1 promille, år 1937 hade stigit till mer än det dubbla till 20 promille. Ännu större är divergensen för Leningrads del. Där äro motsvarande siffror 5,3 resp. 18,6.

År 1936 kan betecknas som det år, då ryssarna på allvar insåg nödvändigheten av en snabb befolkningsökning och vidtog mått och steg — propaganda samt framför allt energiska lagstiftningsåtgärder — för att ge nativitetssiffran en kraftig stöt uppåt. Detta år infördes nämligen de nya s. k. sexuallagarna, vars outtalade syfte uppenbarligen var att på lång sikt öka Sovjets arbetarstam. Den ena av de

två viktigaste av dessa lagar var förbud att utföra aborter annat än på medicinska indikationer, och kom på sin tid även här i landet mycken debatt åstad. Härvid förbisågs emellertid nästan helt dess befolkningspolitiska betydelse.

Intressantare än aborternas förbjudande och mera betydelsefullt i befolkningspolitiskt hänseende — trots att det blev och har förblivit totalt obeaktat i vårt land — är dock det gratifikationssystem för familjer med stora barnkullar, som började tillämpas den 27 juni 1936. Detta system innebär, att mödrar till sex barn vid ett sjunde barns födelse erhåller en kontantsumma på 2,000 rubel. Samma summa erhåller modern varje år intill barnets femte födelsedag. För det åttonde, nionde och tionde barnet beviljas samma förmåner. En moder till 10 barn, som föder ett elfte barn, gratifieras med 5,000 rubel och den årliga summan till barnets femte födelsedag ökar till 3,000 rubel. Lika stora statliga gratifikationer erhållas för alla eventuellt påföljande barn. En enkel uträkning ger vid handen, att en moder till 10 barn sålunda av staten kan påräkna — såvida lagen under nutida krigsförhållanden ännu är i kraft — inalles 48,000 rubel, och en moder, som fött till världen det ju inte helt unika antalet av 20 barn, får tillhoppa närmare en kvarts miljon — 248,000 rubel. I vilken mån myndigheterna haft framgång med denna premieringspolitik framgår av den summa — 2,1 miljarder rubel —, som utbetalades åt mödrar till stora barnkullar mellan 27 juni 1936 och 1 januari 1939.

Man var i Moskva tydligen mycket känslig för att ev. kunna beskylas för »kanineri» och som ett kuriosum kan nämnas hur denna lag kommenteras i en officiell rysk publikation: »Lagen infriade helt de förväntningar man ställt på den — att stärka familjebanden. Skilsmässorna ha starkt minskat i antal. År 1936 inregistrerades t. ex. i Moskva 16,182 skilsmässor, under det att år 1937 antalet hade gått ned till 8,961.»

Mot slutet av sin uppsats söker prof. Quensel genom omfattande beräkningar fastställa Sovjets födelse- och dödlighetssiffror och förnekar riktigheten av Roubakines uppgifter på befolkningskongressen i Paris 1937. Krigets erfarenheter torde ha ådagalagt, att man i sin allmänna skepsis mot allt ryskt ofta kommit till felaktiga värderingar av Sovjetunionen. Roubakine hade — enligt prof. Quensels referat — uppgivit dels dödstal på 11—12 promille i Ukraina och Vitryssland samt de större städerna, dels födelsetal under 30-talet i somliga områden på 40 promille och än högre. Mycket talar för riktigheten av uppgiften om de höga födelsetalen i vissa av de små, befolkningsstatistiskt sett obetydliga, men under sovjetregimen otroligt fruktsamma — tidigare utdöende — centralasiatiska republikerna. Vad dödstal på 11—12 promille beträffar, synes det mig ej föreligga något sakligt skäl till tvivel. Detta under förutsättning, att man låter det som avsett var gälla för vissa områden — de större städerna måste ju i Ryssland med den där förekommande starka invasionen av folk i de livskraftiga åldrarna ha företett en avsevärt mycket lägre dödlighetssiffra än den »förgubbade» landsorten — och för en viss tid, förmodligen 1936.

Men prof. Quensel låter de uppgivna siffrorna gälla för medelvärden för hela Unionens döds- och födelsetal under hela perioden 1926 till 1939. Han drar också följande konklusion: »Men så höga födelsetal och så låga dödstal stå absolut icke i samband med den observerade folkmängdstillväxten. Under inga omständigheter kan döds-talet ha varit så lågt.» Absolut korrekt, men som ovan påvisats ett slag i luften, då Roubakine ej uppgivit något dylikt.

Den ovan omnämnda »Strana Socialisma» har emellertid lämnat en del uppgifter, som gör vidare spekulationer överflödiga, enär man med deras hjälp kan deducera fram de nuvarande (1938 års) fruktsamhets-, dödlighets- och födelseöverskottssiffrorna. Dödligheten uppgives sålunda ha minskat med 40 % jämfört med 1913. Frukt-samheten uppgives vidare med 115,7 % överstiga dödligheten. Den exakta dödlighetssiffran för 1913 är mig ej bekant. Den uppgives vid tiden för sekelskiftet till 31,2 promille, här skall räknas med 30 promille, vilken siffra ganska oväsentligt och i det här sammanhanget närmast betydelselöst torde avvika från den exakta. Man får då, att dödlighets-siffran för närvarande belöper sig till 18 promille, alltså omkring 3,06 miljoner. Frukt-samhetssiffran skulle komma upp till 38,7 promille eller 6,58 miljoner. Under den givna förutsättningen, att 1913 års dödlighetssiffran uppgick till 30 promille var sålunda folkökningssiffran för år 1938 drygt 3,5 miljoner.

Mot bakgrunden av ovan refererade siffror och lagstiftningsåtgärder torde den av Statistisk årsbok för Sverige uppgivna och av prof. Quensel underkända uppskattningen av Sovjets befolkningsökning år 1939 till 3,5 milj. inte längre te sig så dubiös utan snarast tilltagen måttfullt i underkant.

Vad perspektivet för Sovjets befolkningsutveckling angår, så är framtidsutsikterna av allt att döma de, att den årliga befolkningsökningen, när stabilare förhållanden inträtt och landet återhämtat sig efter krigsansträngningen, än mer kommer att stiga. Detta beroende på bl. a. att det fortfarande finnes god plats för höjning av medellivslängden. Barnadödligheten uppges ha sjunkit till hälften mot år 1913 men är fortfarande hög. Och att medellivslängden — barnadödligheten oräknad — fortfarande är kort, framgick ju med önskvärd klarhet av prof. Quensels tabell.

Stockholm, 15 november 1943.

Carl Hugo af Klintberg.

Svensk Tidskrifts redaktion har vänligen berett mig tillfälle till några kompletterande anmärkningar till kand. af Klintbergs artikel.

Mina beräkningar över Sovjetunionens befolkningsutveckling avsåg att giva en bild av utvecklingen i stort, enär inga direkta siffror över födelsetal och dödstal finnas tillgängliga. Kand. af Klintberg påstår att resultaten äro missvisande men nämner inga andra siffror, som kunde giva läsaren en bättre bild av utvecklingen, ej heller nämnes huru mycket resultaten äro missvisande.

I vissa punkter är kand. af Klintbergs kritik sådan att ett direkt genmäle är på sin plats.

Kand. af K. säger »Man måste också ifrågasätta riktigheten av den

av professor Quensel godtagna uppskattningen av Sovjets befolkning år 1920 till 132 miljoner» samt nämner vidare att det icke varit honom möjligt att trots flitigt bläddrande återfinna denna siffra i rysk statistik. Min siffra är hämtad från den av Internationella Statistiska Institutet utgivna publikationen »Aperçu annuel de la demographie des divers pays du monde» för år 1922, vilken så vitt jag vet, endast återger officiella uppgifter. Här gives folkmängden för skilda områden av Sovjetunionen den 28 augusti 1920 och siffrorna för de europeiska och asiatiska delarna äro resp. 101,734,443 och 29,811,602 eller sammanlagt 131,546,045 invånare. Siffran kan givetvis ändock vara felaktig i större eller mindre grad och jag har blott använt den till en enkel överslagsberäkning av tillväxthastigheten 1921—1926. Kand. af Klintberg vill reducera den av mig nämnda siffran 15 miljoner. Då direkta uppgifter om folkmängdens förändringar i den europeiska delen åren 1923—1926 visa en naturlig folkökning av mer än 2% årligen i genomsnitt och den siffran säkerligen är giltig för den asiatiska delen innebär det en naturlig folkökning på mer än 11 miljoner åren 1923—1926. Att den naturliga folkökningen åren 1921—1922 varit lägre framgår indirekt av min artikel, där det påpekas att antalet i åldersklassen 4—8 år år 1926 (födda 1919—1922) är betydligt lägre än i åldersklassen 0—4 år. En avsevärd reduktion av siffran 15 miljoner innebär att den naturliga folkökningen skulle ha varit synnerligen obetydlig åren 1921—1922 eller obefintlig.

Kand. af Klintberg anmärker i förbigående att min siffra om folkmängden 1932 på 166 miljoner skall vara 165,7 miljoner och avse år 1933. I populärt hållna artiklar må väl dock avrundningar ske, där de för sammanhanget äro betydelselösa. I en av de källor, jag använt, står årtalet 1932 angivet, och diskrepansen förklaras av att siffran avser årsskiftet 1932—1933, vilket måhända kand. af Klintberg själv kunnat inse.

Kand. af Klintberg utsätter ett frågetecken för min uppgift att folkmängden i de åtta yngsta åldersgrupperna är 31,4 miljoner och vill hänföra siffran till de sju yngsta åldersklasserna, varigenom antalet per åldersklass skulle stiga till 4,49 från 3,93 miljoner. Beror det månne icke på en missuppfattning av kand. af Klintberg? Jag har tyvärr icke haft tillgång till den av honom nämnda källan men om där står åldersgränsen 0—7 år angiven, innebär icke därmed en sådan beteckning, att den avser åldrarna under sju år. Den kan också betyda åldrarna till och med sju år. I svensk statistik betecknar 7—8 år dem, som äro mer än sju men mindre än åtta år, men stundom användes enbart beteckningen 7 år och i analogi härmed kan åldersbeteckningen 0—7 år avse dem som äro under åtta år gamla. Siffran 3,93 miljoner finnes dessutom angiven i den tyska tidskriften »Wirtschaft und Statistik» 1940.

I sin kritik av mina resultat över födelsetal och dödstal för åren 1927—1939 skjuter kand. af Klintberg uppenbart över målet.

Han säger först att jag gör mig skyldig till felet att betrakta Sovjets mortalitetssiffra som konstant åren 1926—1939. Detta har dock icke skett i min artikel. Jag giver blott *genomsnittstal* för dödstalet under

åren 1927—1938, vilken genomsnittssiffra anges till mellan 21 och 18 ‰ (avrundade siffror). Under de senare åren av perioden kan dödstalet väl vara något lägre än under början av perioden. Kand. af Klintberg skriver att ingenting hindrar att mortalitetssiffran år 1937 befinner sig omkring 11—12 ‰. Häremot kan erinras att man beträffande dödligheten näppeligen kan förutsätta alltför språngvisa förändringar utan blott förhållandevis kontinuerliga förändringar år från år. Om dödstalet 1937 skulle vara 11—12 ‰ och år 1927 var 21 ‰ bör medeltalssiffran för åren 1937—1938 vara 16 ‰, vilket med en folkökning av 12 ‰ förutsätter en genomsnittssiffra för nativiteten av 28 ‰ åren 1927—1938. Vill kand. af Klintberg icke acceptera mina utan lägre siffror för dödligheten, står det honom fritt men då måste han acceptera jämväl dess konsekvens, nämligen att nativiteten varit betydligt lägre än vad jag antager. Men tvärtom vill han leda i bevis att mina siffror för nativiteten äro för låga. Reflexionerna göra sig själva.

Kand. af Klintberg anför också vissa siffror, dock ej för hela landet, som visa att nativiteten till följd av befolkningspolitiska åtgärder steg från 1936 till år 1937. Siffrorna äro mig bekanta från Roubakines redogörelse vid befolkningskongressen i Paris 1937. Men om nativiteten stigit mycket efter år 1936, måste det innebära, att siffrorna fram till år 1936 befunnit sig i synnerligen kraftig nedgång, för att genomsnittssiffran 1931—1938 skall kunna uppnås.

Till slut ett litet beriktigande. Kand. af Klintberg påstår att jag desavuerat Roubakines uppgift om vissa dödstal och födelsetal. Med mina ord »Men så höga födelsetal och så låga dödstal (underförstått för hela Sovjetunionens vidkommande) stå absolut icke i samklang med den observerade folkmängdstillväxten» vill jag blott göra gällande att de anförda siffrorna icke kunna anses vara representativa för hela Sovjetunionens befolkningsförhållanden.

De befolkningspolitiska reformer, som kand. af Klintberg omnämner, och deras eventuella effekt på befolkningsutvecklingen äro av stort intresse men jag har i detta sammanhang icke anledning diskutera desamma.

Sedan af Klintbergs artikel tillställts mig har ett mindre tillägg gjorts av honom (»Den ovan omnämnda Strana Socialisma....») vari han vill bevisa att födelsetalet år 1938 varit närmare 40 promille.

I en svensk översättning av arbetet (»Sovjetstaten») återfinnes följande: »Dödligheten har minskat med 40 ‰ sedan tsartiden. Födelse-talet per tusen invånare var år 1938 28,5 i Moskva, 27,7 i Leningrad.... Samma år översteg antalet födda antalet döda med 115,7 ‰.»

I samma stycke givas jämförelsetal från andra länder vilka nästan samtliga äro felaktiga, somliga i mycket hög grad.

Jag får tillfoga att om den siffran 115,7 är härledd för Sovjetunionen i dess helhet måste födelsetal och dödstal föreligga för hela dess område. Några sådana data ha dock sedan år 1928 aldrig publicerats, åtminstone icke i internationella översikter och årsböcker. Det är sålunda icke säkert och står icke uttryckligt angivet att den siffran avser Sovjetunionen i dess helhet.

Carl-Eric Quensel.